

ԿՐՕՆԱԿԱՆ^(*)

«ԵՐԱՆԻ ՍԳԱՒՈՐԱՑ, ԶԻ ՆՈՔԱ

ՄԻՒԹԱՐԵՍՑԻՆ»

(ՄԱՅՑ. Ե. 4.)

Մեռելոց է այսօր. օր մտածումի, անգործարձուծի, եւ սուգի, օր մխիթարուածի:

Մեր Եկեղեցին, բաղդատաբար ուրիշ եկեղեցիներու, աւելի սիրով և հաւատքով կը տօնէ մեռելոցը, և ատոր պատճառները մեկնութեան չեն կարտախր: Մեր ժողովուրդը կը սիրէ մեռելոցը, վասն զի շատ մեռելներ ունի, եւ կը յարգէ իր մեռելները, վասն զի անոնք մեծաւ մասամբ տըխուր՝ բայց վսեմ ճակատագրով մը եղած են մարտիրոսներ եւ հալածուողներ իրենց գաղափարին, այսինքն տառապողներ և սուրբեր: Եւ արդէն սուրբ չեն կրնար ըլլալ անոնք, որոնք չեն տառապած: տառապանքի բեւեռն է որ կը զամէ մեղքը, և տառապանքին արեւնն ու արցունքը կը մաքրեն հոգին, պարգեւելով անոր կեանքի ամենէն անանքնական ուրախութիւններէն մին: Զկայ հայ մը որ մեռելոցներու այս սրտագրաւ ու նոյն ատեն խոսուր առիթներուն, չէրէշ հոլը իր մեռած սիրելիներուն, որոնք տարիներու տառապանքը կրեցին իւրենց հոգիներուն մէջ, և թեթեւցան մեղքի բեւեռնէն: չկայ ազգասէր և կրօնասէր հայ մը, որ այս առիթներուն սիրով և արցունքով չէրէշ անծայր կարամալը իր մեռելներուն և նահատակներուն՝ իրենց վերքերուն անհուն զանազանութեամբ խայտաբղետ, որոնք իրենց գերեզմաններէն, եւ ամհուն զաշտերէն մեղի կը բերին չմեռնող գաղափարներու ոսկի երազը, որբաղան շուգիայի մը պէս՝ նետուած իրենց հոգիներուն: Ս. մեռելները չեն ապրիր երբ երազը մեռնի, և ոչ զորք չեն ապրիր երբ մեռելները լռեն: այդ երազը տակաւին ունին անոնք մեղի հետ միասին, անոր համար է որ մենք այնքան սիրով կ'ապուած ենք մեր

անցեալին, մեր մեռելներուն, և անոնցմով խանդավառուած ու մխիթարուած, երբ մահաւանդ գոթեմ ճակատագիրը շատ անգամ իր ժանգոտած շղթաներուն ներքեւ պահած է զուռները մեր ներկայ ու ապագայ յոյսերուն:

Սակայն եթէ սուգը եւ անցեալի ոգեւորումը միայն ըլլային պատճառներ մեր սիրոյն, մարդկային այդ զգացումները թէ եւ նուիրական, պիտի նսեմացնէին այս տօնակատարութեան խորհուրդը: Մեռելոցի օրուան խորհուրդը, ողջերն ու մեռելները իւրաքու զօրէլ է, իրարու բերիլ է աւելի, երկու կեանքերու խորհուրդը կը լուսաւորէ: Անիկա լոյսի եւ տարազայտի աշխարհները միացնող հանգրուանն է, ուր մեր հոգիները կը ժամապրուին: Եւ մահաւանդ անդրադարձումի պահն է մեր կեանքին Աւատարանի լոյսին մէջ:

Մեռելոցներուն՝ երբ մեր մտածումները անգիմադրելիօրէն կը միանան մեր այս աշխարհէն մեկնող սիրելիներուն, մտածուածի այդ ճակատն ընթացքին մէջ, մենք կը տարուինք խորհիլ երկու աշխարհներու եւ մահաւանդ մեր այս կեանքի մասին: Եւ մեր միտքին մէջ հազարերորդ անգամ ըլլալով կը ծնին ու կը մեռնին դարեր տազնապեցնող մտածումները: Ի՞նչ է կեանքը, ինչպէս պարտի ըլլալ անկաւ, մահաւանդ ի՞նչ իտէսլի պէտք է ձգտել անկաւ: Եթէ կեանքը այս աշխարհին մէջ միայն գոյութիւն ունեցող ու տեղը իրողութիւն մը նկատենք, մեր կատարելութիւնն ու երջանկութիւնը այս երկրի վրայ որոնելով միայն, այն ատեն եւ ուրեցը կը զաւանթ խորհուրդէ պարպուած և կեանքին չխօսող ծիսակատարութիւն մը, վերջապէս գոյութիւն մը միայն: Իսկ ընդհանրապէս ի՞նչ մարդկային կեանքը ճամբորդութիւն մը նկատենք տեսանելիէն անտեսանելին, աշխարհէն յաւիտենականին, այն ատեն կեանքի իւրաքանչիւր օրը կը դառնայ վախճան մը եւ սկիզբ մը միանգամայն, եւ սիրոյ ու ծառայութեան իւրաքանչիւր արարքը արժէք մը կ'զգենու: այն ատեն միայն մեռելոցը անգիմադրածութիւն և ինքնազննութեան հանգրուան մը կը լինի մեր այս կեանքին մէջ:

Բայց քրիստոնեան գիտէ թէ ասանց երկնքի երազին, մարդը այս կեանքի քառսին մէջ հարկադրաբար պիտի իյնար լուս-

(*) Բարոյ, խառնած՝ վերափոխման մեռելոցին ի Ս. Փրկիչ գեղեցմամբս:

ծուծներու ամենէն յոռեզոյնին, յուսահատ ու սեւ, և պիտի մտնէր շարքին մէջ հաստ և սուժ իրերուն լոյսին դէմ անթափանց, որոնք տիեզերական կեանքի ստորին սանձ զգամատեքը կը կապէին:

Եթէ հոս կեպծ ենք այդ գոյնիմա գիտութիւնը ապացուցանելու, եթէ ամէն բանի վարձանք գերեզմանն է, այն ատեն կեանքը բնաւ իմաստ մը չունենար, անիկա առեղծուած մը կը մնայ այնքան անգութ, որքան անլուծելի՝, պէտք է գրել անոր դուրան վրայ այն թախծազին, բայց ճշմարիտ խօսքը առաքեալին. «Առանց Աստուծոյ, առանց յոյսի»։ Եւ կամ պիտի իրականանար այն ատեն հնդիկ յոռետեսներուն պատգամը, կեանքի այս անգութ եղբարսաղի նկատմամբ:

Սակայն քրիստոնեան երկնքին նայելու, և անոր ըզձանքով ապրելու ուժն ու հաւատքը ունի, որ իրեն կը բանայ օրհնութիւն, որ կամարնեք կը ձեւէ իր հողիին մէջ, դէպի գերազոյն արդարութեան յղացքը, հակառակ որ աշխարհի վրայ ամէն օր նիւթը հերքումը կ'ընէ այդ երազին: Որքան ճիշդ է Բասգալի մտածումը, երբ մեծ՝ և անոր համար գոբալստ գիտնականը, հաշուահէշերը ընելէ վերջ ևս իմացականութեան տուիքներուն, և այս կեանքի հանգամանքներուն, յուսահատ անոնց ողորմելի և խեղճուկ ոչինչութենէն, թափ կուտայ ինքզինքին դէպի կեանքերու կեանքը, դէպի Ան որ կայ առանց մեղի, որ կը նայի մեր վրայ գուցէ արգահատանքով՝ բայց սիրով, և որ չէ լքած գմեղ՝ Եւ Բասգալ իր այս անգոյնը կը խտացնէ սա հռչակաւոր տարազին մէջ. «Պիտի չգտնէիր զիս, եթէ որոնած չըլլայիր»։ Այս սուգ է չափազանց խոր ճիշդին մէջ կը լսուի ձայնը բոլոր անոնց, որոնք այս աշխարհը անբաւարար գտան իրենց հոգեկան ուժերուն, որոնք չկրցին հաւատալ թէ ամէն ինչ կրնայ վերջանալ այս կեանքի մէջ, և երկնքի երազով ապրեցան: Եւ արգարե մարդը մինակ՝ առանց Աստուծոյ և ապագայ կեանքի յոյսին, պիտի ըլլար տխրեղծ գոյութիւն մը, մերկացած այն բոլոր վեհ և աղուռ բաներէն, որոնք բարձրագոյն կեանքի մը յատկանշիքը կը կապէին: Դարեր շարունակ մարդը որոնեք է երկնքն ու երկիրը միացնող ծիրանի կա-

մուրջը, նիւթէն գէպի լոյս, անկատարէն կատարելութիւն երթալու համար, դարեր շարունակ մարդիկ յաւերժանալու կարտող ու գաղափարով տառապած են:

Մեռելոցը, յիշատակի տօնն է բոլոր յաւերժացողներու, և յաւերժանալու ձգտումով ողորդներու: Տօն բոլոր անոնց ուրիշ պայծառ վաղորդայններու նայեցան միշտ, կեանքի հորիզոններէն անդին, որոնց հողին չմոցեալ տարակոյտէն, և որոնք այս միւր արեւէն աւելի պայծառ լոյսի մը նայեցան, և մեռան աստապանքի բաժակէն ցյաղ խմելէ վերջ:

Մեռելոցը տօնն է մահաւանդ սգաւորներու, Աւետարանի բացատրութեամբ, այսինքն բոլոր անոնց, որոնք խոցուած են իրենց ամենէն քաղցր սիրոյն մէջ, որոնք կորսնցուցած են իրենց էութեան ամենէն թանկագին մասը, և զայն վերստին գտնելու յոյսով կ'ապրին, որոնք կեանքի բարձրագոյն իրականութիւններու երազը ունին:

Սգաւորութիւնը վիճակ մըն է մահաւանդ, ուր հողին նուազ սքողուած է նիւթական ըզձանքներու մշուշով, եւ աւելի յստակ և խորունկ կ'զգայ ծարաւը ճամբատութեան, արգարութեան, սիրոյ, եւ Աստուծոյ:

Անոր համար է որ Յիսուս կ'ըսէ «Երանի սգաւորացոյ», անոնց որոնց հողին աւելի ընդունակ դարձած է տեսիլքի և մտածումի. եւ չըրեք երանի զուարճացողներուն, վասն զի գիտէ թէ անոնք իրենց խօս և անմիտ վաղքին մէջ, ոչ մէկ հոգեկան և բարձրագոյն արժէքի առջև կրնան կանգ առնել լըջօրէն, և մտածել. անոնք չեն կրնար թափանցել իրերու եւ երեւոյթներու խորը, ըմբռնելու համար թէ նիւթէն վեր կայ հողին, և մարդէն վեր՝ Աստուծոյ: Անոնք որ գերի են նիւթին եւ ժամանակաւորին, չեն կրնար հասկնալ մեռելոցի աննիւթական խորհուրդը, և հետեւաբար չեն կրնար հաղորդակցիլ անոնց հետ, որոնց յիշատակովը համալրաւուած ենք այսօր:

Մենք ազգային սգաւորներ եղած ենք միշտ, և սուգն ու տառապանքը զմեզ աւելի թափանցող ու գիտակցիլը բերած են, և մեր գոնիւնի վիճակներուն գիմազաւելու կորով ներշնչած: Չեմ քաջուիր ըսելու թէ զմեզ աւելի տեսլապաշտ և անգրհայեցող ըրած են հեռաւոր իրականութիւններու

նկատմամբ: Սուգը երկրորդ գիտակցութիւն մը եղած է մեզի, և մինչ իր արցունքի բուրեղէն աւելի յստակ տեսած ենք հոգեւոր իրողութիւնները:

Մեռելները սիրել կը նշանակէ սիրել անոնց առաքինութիւնները, անոնց խտէալները, վասն զի սուրբներն ու հերոսները պատկերներն են գաղափարին. և մինչ զիրենք լիցնող գաղափարին է որ կը բերենք մեր յարգանքը. մարդը պատկերն է գաղափարին և Աստուծոյ:

Սկած ենք հստակ տեսնելու մեր մեռելներուն համար, որոնք իրենց հողակոյտերուն վրայ խաչ ունենալէ առաջ իրենց հոգիին մէջ կրեցին զայն. և խնդրելու նոյն ատեն բարխոսութիւնը անոնց, որոնք պէտք է հաւատալ թէ Սուրբերն են, ի՞նչ կարելի է սուրբ ըլլալ, քանի որ այս կեանքին մէջ իրենցմէ չատեր արդէն քաւարանը ապրեցան: Եկած ենք այսօր հոս, երկու կեանքեր հանգրուանող Մեռելացի այս խորհուրդին մէջ, ներումի և զղջումի պահեր ապրել: Աղօթելով որ Տէրը իր լոյսին մէջ պայծառացնէ մեր բերաւոր մեռելներուն հողիները, և ողջերուս պարգևէ շնորհք և գիտակցութիւն, որպէս զի կարենանք այս կեանքի մէջ քայել հոգեւոր ապագայի հաւատով, այսկերպ օրհնելով գանձուն Ամենաօրէն Երրորդութեան, որ է օրհնել յաւիտեան ամէն:

ԵՂԻՇԷ ՎՐԻ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

ՅՈՐԴԱՆԱՆ ԳԵՏԸ

Ա. ՀԵՏԱԶՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

Թորդանան, զոր Արաբացիք կ'անուանեն Էլ-Շեքիա (ջուր խմելու աւազան) ոչ միայն գերազանցապէս նուիրական գետն է, այլ է նաև այն ջուրի ընթացքը որ իր մասնաւոր յատկութիւններն ունի: Անիկա ամենէն նուազ ծանօթ գետն էր ԺԺ. դարուն կատարուած հետազոտութիւններէն առաջ: Պէզանսի անանունը Դ. դարուն և Ուիլլիամսի Էպիսկոպոսը Ը. դարուն կտրած էին այս գետի ամբողջ հովիտը՝ Տիրերիայէն սկսեալ մինչև Երեքով: Նաև Երուսաղէմի Բողոքն Ա. Թագաւորը 1100ին այս միեւնոյն հովիտէն վեր բարձրացած էր մինչև

Տիրերիա: Բայց այս ուղեւորութիւնները պարզ յիշատակութիւն մը միայն ունեցած են պատմութեան մէջ: Ուրիշ ոչ մէկ հին հեղինակ, բացի Յովսէփոսէն, որուն լինպէս յայտնի է՝ արժանահաւատութեան կարելի է միշտ վստահիլ, էջ թողած որ և նկարագրութիւն Թորդանանի մասին: 1835 տարուան Յուլիոն Կոստիգա Իրանացին Թորդանանը հետազոտելու համար նաւակով ճամբորդեց անոր վրայէն, Տիրերիայէն մինչև Մեռեալ Մով, եւ Երուսաղէմ վերադարձին՝ կրած յովութիւններէն հիւսնդաւ նայով վախճանեցաւ, Նոյնը պատահեցաւ նաև երկրորդ հետազոտողին՝ Անգլիացի տեղակալ Molyneux (1847), որ սակայն ժամանակ ունեցաւ համառօտակի նօթագրելու իր այս ճամբորդութիւնը: Միայն Lyntch էր որ 1848ին Միացեալ Նահանգներու կողմէ Պաղեստին զբոսելով՝ Թորդանանի մասին տուաւ գիտական իր առաջին ծանօթութիւնները:

Լինչ Ապրիլ ամսուան մէջ ութուկէս օրէն կատարեց Թորդանանի այս ուղեւորութիւնը՝ Տիրերիայէն Մովի հարաւ շինուած իր երկու մետաղեայ նաւակներով: Արշաւանքին մասնակցողներէն մին՝ Dr. Anderson գեղեցիկ տեղեկագիր մը թողած է Պաղեստինի երկրաբանութեան վրայօք: Հետագային, 1872-1878, երկու անգլիացի սպաներ, Conder և Kitchner, "Palestine Expedition Fund", ընկերութեան կողմէ շարունակեցին և ամբողջացուցին ամերիկացիներու սկսած աշխատանքը ու հետազոտեցին Թորդանանը՝ Պանիասի Ակէն մինչև Մեռեալ Մով:

Բ. ՅՈՐԴԱՆԱՆԻ ՀՈՎԻՏԸ ԿՍՎ ՂՕՐ.

Ըսենք համառօտակի թէ, երկրաբանական երևոյթներու համաձայն, բրածոներու շրջանին Պաղեստին իր լեռներով միասին տակաւ վեր բարձրացած է ջուրերու մակերեսէն ու երևան բերած է հողային այն մեծ պատուածքը, որ Թորդանանի այժմեան հովիտն է և զոր Արաբացիք կ'անուանեն Դօր (ցած կամ հերձեալ երկրի): Սկիզբները այդ հովիտը աւելի քան 300 քիլոմէթր երկարութեամբ ընդարձակ լիճ մը կը ձևացնէր, որուն մակերեսը 425 մէզր բարձր էր այժմեան Մեռեալ Մովի մակերեսէն, այսինքն 31 մէզր աւելի բարձր Միշեքիականի ջու-